

Jurământul în dreptul românesc

DAN ȚOP

Doctor în drept (PhD), profesor universitar
Universitatea „Valahia” din Târgoviște
E-mail: top.dan@gmail.com

REZUMAT

De-a lungul timpului, între religie și drept au existat influențe reciproce, un fenomen care încă se produce și în zilele noastre. Astfel, înainte de a fi audiat în fața instanței, martorul depune jurământul cu mâna pe Biblie sau pe cruce. Jurământul, ca instituție a dreptului, este în mod inexorabil legat de administrarea probei cu martori. Codul de procedură civilă din 1865 a prevăzut și jurământul judiciar care putea fi administrat ca mijloc de probă, iar Codul de procedură civilă din 2013 a prevăzut obligația martorului de a depune jurământul, precum și textul acestui jurământ. Studiul de față prezintă istoria instituției jurământului ca mijloc de probă și în calitate de element al administrării probei cu martori în dreptul român.

CUVINTE CHEIE

jurământ, mijloc de probă, martor, jurământ judiciar, Codul de procedură civilă.

The Oath in Romanian Law

ABSTRACT

Over time, religion and law have influenced each other, a phenomenon which still takes place today. The witness to be heard before the court takes the oath with his hand on the Bible or the Cross. The oath, as a legal institution, is inexorably linked to the administration of evidence by way of witnesses. The Code of Civil Procedure of 1865 provided that the judicial oath could also be administered as evidence, and the Code of Civil Procedure of 2013 provided for the duty of the witness to swear and the text of the oath. This study presents the history of the institution of judicial oath as an instrument of evidence, and as an element of administering witness evidence in Romanian law.

KEYWORDS

oath, evidence, witness, judicial oath, Code of Civil Procedure.

I. ORIGINILE INSTITUȚIEI JURĂMÂNTULUI

Pe treapta inferioară a formării dreptului, religia a constituit unul dintre izvoarele sale materiale, adică una dintre sursele prin care dreptul a fost conceput și s-a format.¹ La începuturile organizării sociale, regulile de drept, de dreptate, de justiție au fost socotite ca emanație a divinității. Nicăieri în lume dreptul nu s-a născut cu fizionomia laică pe care o are astăzi în aproape toate societățile; autoritatea pe care

1 Dan Ciobanu (1991): *Introducere în studiul dreptului*, Editura Hiperion XXI, București, p. 2.

o prezintă ordinea juridică își găsește baza în originea divină pe care guvernanții o atribuie regulilor de drept.²

De-a lungul timpului, religia și dreptul s-au influențat reciproc, fapt care se petrece și în prezent.³ Cu toată departajarea formală dintre drept și religie, practica judecătorească conține elemente religioase, ce marchează vizibil⁴ legătura dintre drept și religie. Astfel, martorul care urmează a fi ascultat în fața instanței depune următorul jurământ cu mâna pe Biblie sau pe cruce: „*Jur că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu. Așa să-mi ajute Dumnezeu!*”.

Un asemenea exemplu vine să confirme legătura ancestrală dintre instituțiile juridice și cele religioase, tehnica juridică, așa cum arăta Jhering când vorbea despre „spiritul dreptului roman” fiind perfect asemănătoare cu tehnica religioasă.

Jurământul, ca instituție juridică, este strâns legat de proba cu martori. Proba cu martori a reprezentat dintotdeauna una dintre principalele probe pe care s-au fundamentat, într-o mai mare sau mai mică măsură, hotărârile judecătorilor din toate timpurile.⁵ În Grecia Antică, proba cu martori era una dintre principalele cinci feluri de probe menționate de Aristotel, alături de lege, recunoaștere, tortură și jurământ.⁶

Administrarea probei cu martori a adus mereu noi exigențe în consolidarea probatoriului cu declarațiile date de aceștia, astfel încât, dacă în epoca Greciei Antice principalele condiții pentru ca o persoană să fie martor era să fie cetățean liber și să nu fie rudă apropiată cu vreuna dintre părți, condițiile s-au multiplicat treptat odată cu trecerea timpului. Dreptul roman aduce o suită de noi condiții negative pe care omul care poate testa ca martor trebuia să le îndeplinească:

nu sunt admiși ca martori împotriva învinutului: persoana care a fost eliberată din robie de către învinut sau de către părinții acestuia; minorii; cel judecat de justiția de stat (penală) nereabilitat; cel deținut în cătușe sau închisoare; actorii, prostituatelor, cel pedepsit pentru faptul că a depus mărturii false în schimbul unei sume de bani. Legea despre judecătorii de stat prevedea că nimeni nu putea fi chemat, contrar voinței sale, pentru a depune mărturii împotriva socrului, ginerelui, tatălui vitreg, a finului, vărului (verei), nepotului, precum și împotriva altor rude. Nu erau obligați să dea declarații patronii împotriva oamenilor liberi. Nu puteau fi impuși să depună declarații contrar voinței lor: bătrânii bolnavi, militarii, persoanele care, împreună cu magistrații, erau lipsă la locul de trai executând misiuni în interesele statului și nu se puteau prezenta. Nu era admis în calitate de martor acuzatorul de stat sau persoanele din casa acuzatorului. Aceste condiții erau valabile și pentru apărător.⁷

2 Alexandru Văllimărescu (1999): *Tratat de enciclopedia dreptului*, Editura Lumina Lex, București, p. 84.

3 Mihail Niemesch (2019): *Teoria generală a dreptului*, Editura Hamangiu, București, p. 51.

4 Dan Țop (2002): *Dimensiunea istorică a dreptului*, SC REFACOS G. A. SRL, Moreni, p. 88.

5 Anjie Diana Goh (2020): *Audierea martorilor. Aspecte controversate. Jurisprudență (Partea I)*, <https://www.juridice.ro/682381/audierea-martorilor-aspecte-controversate-jurisprudenta-partea-i.html>

6 Elena Buguță (2003): *Istoricul apariției și dezvoltării declarației martorilor ca mijloace de probă în cauzele penale*, *Avocatul Poporului* nr. 1-3/2003, p. 8.

7 Ibidem, p. 9.

II. JURĂMÂNTUL ÎN SISTEMUL PROBATOR, DIN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

Trebuie menționat și faptul că „instituția martorului (...) este atestată și în dreptul românesc încă din sec. IV–VIII în Dacia, unde se arată că procesele se judecau pe baza procedurilor contradictorii”.⁸

În procesul feudal, probele erau orale și scrise, urme materiale și probe pre-constituite.⁹ În rândul probelor orale, locul principal l-au ocupat mărturisirea și jurământul. În lipsa recunoașterii spontane a împricinatului se recurgea adesea la jurământul lui față de divinitate și față de autoritatea constituită.¹⁰

Interdicția ca rudele apropiate să dea declarații ca martor s-a menținut¹¹ și în epoca feudală, perioada în care, la nivelul Europei centrale instanțele, impuneau pentru verificarea credibilității unor afirmații cel puțin doi martori

Martorii depuneau în fața instanței în legătură cu obiectul procesului. Jurătorii sau cojurătorii se deosebeau de martori prin aceea că nu declarau în legătură cu obiectul procesului, ci cu veridicitatea pretențiilor părții care i-a adus.¹² Ei erau inițial de aceeași categorie socială ca și partea pentru care jurau, mai târziu erau, cu precădere, boieri. Martorii erau indicați de domn fie numeric, fie nominal, prin răvaș.¹³

În procesele penale, ei jurau cu privire la reputația persoanei acuzate de săvârșirea unei infracțiuni, iar în procesele civile, aveau rolul de a cerceta obiectul litigiului, arătând cine are dreptate. La cererea părții, cojurătorii erau numiți de domn în număr de 6, 12, 24, 48. Actul de numire stabilea și numărul cojurătorilor, inițial 6 sau 12.

Acțiunea jurătorilor purta denumirea de „a da lege”, iar hotărârea era pronunțată în funcție de jurământul lor. Partea care câștiga procesul era socotită ca fiind cea care „s-a apucat de lege”, iar partea care pierdea procesul, cea care „a rămas de lege”. Partea care pierdea putea să ceară „lege peste lege”, adică rejudecarea procesului, solicitând un număr dublu de jurători (12 sau 24), care puteau confirma sau infirma prima hotărâre. Partea, care nu putea aduce numărul de jurători cerut, pierdea procesul. În cazul în care prima hotărâre era infirmată, cei care juraseră anterior trebuiau să plătească amenzi sau să suporte pedeapsa sperjurului. În general, pentru a fi evitat jurământul fals, jurătorii erau duși mai întâi la biserică, unde li se citea din

8 Elena Aramă, Vasile Copiteș (1995): *Istoria dreptului românesc*, Tipografia Centrală, Chișinău, p. 23.

9 Dumitru V. Firoiu (1976): *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 97.

10 Vladimir Hanga (responsabil volum), Liviu P. Marcu (coord.) (1980): *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Editura Academiei, București, p. 411.

11 Goh (2020): loc. cit.

12 Gheorghe Cronț (1969): *Instituții medievale românești: înfrățirea de moșie, jurătorii*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, p. 143.

13 Emil Cernea, Emil Molcuș (1993): *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Șansa SRL, București, p. 125.

„cărțile de blestem”. Dacă domnul stabilea de la început numărul maxim de jurători, hotărârea nu mai putea fi atacată.¹⁴

În procesele privind proprietatea funciară, potrivit practicii consuetudinare, se uzita jurământul cu brazda în cap, pământul se punea pe cap sau într-o traistă purtată pe umerii celui care trebuia să meargă corect pe hotar.¹⁵ O altă formă de simbolism judiciar¹⁶ era jurământul cu pământul în opincă.¹⁷ Jurământul cu brazda era un mijloc de probă folosit în procesele referitoare la stabilirea hotarelor.¹⁸ Originea sa este străveche și se bazează pe concepția că pământul are puterea de a apăra pe cei drepți și de a sancționa pe cei care comit fărădelegi. După cum remarcă un mare istoric al dreptului românesc,

obiceiul pământului cu brazda în cap se urcă mai sus de sălășuirea slavilor pe meleagurile românești și se duce mai departe de sosirea lictorilor romani pe aceste meleaguri. El se pierde în trecutul preroman, pentru a se regăsi în însăși istoria generală a jurământului.¹⁹

Astfel, cel angajat să meargă corect pe adevăratul hotar al terenului în litigiu pune pe cap sau într-o traistă pământ, jurând că acela este hotarul adevărat. De exemplu, într-un act din 4 iunie 1667 întocmit de boierul Bejan Gheuca se arată că:

noi dacă am văzut cinstită carte Mării Dumitale, ni-am sărit și am strânsu preot și boeri de curte Mării Dumitale și orașani bătrâni și oameni de țară, bătrâni și tineri și aceștia au ales doi oameni bătrâni și li s-au pus brazda în cap și au mers înainte pre unde are ținut Maftieiu Roșea, am ales și am stâlpit (...).²⁰

Într-un document gorjan din 15 martie 1761 cu privire la o hotărnicie între Vlăduț Gâlcescu și Sandu Crâsnaru se arată că: „încă și alți oameni, luând trăiști cu pământ de au mers pe unde au știut ei matca cea veche și au stâlpit.”²¹

14 Tereza Danciu (2019): *Istoria dreptului românesc. Vol. I Dreptul cutumiar*, Editura C.H. Beck, București, p. 108.

15 Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa (1983): *Studii de istorie a dreptului*, Editura Dacia, Cluj Napoca, p. 148.

16 Ioan Brezoianu (1882): *Vechile instituțiuni ale României*, S. Mihalescu, București, p. 44.

17 Firoiu (1976): p. 98; Hanga, Marcu (1980): p. 412.

18 Danciu (2019): p. 108.

19 George Fotino (1972): Obiceiuri la fixarea hotarelor, în George Fotino, Gheorghe Cronț, Stanca Fotino: *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, p. 47.

20 Nicolae Iorga (1904): *Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. VI*, Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, București, p. 26.

21 Alexandru Ștefulescu (1904): *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipografia Miloșescu, Târgu-Jiu, p. XXXVIII.

Sub influența Bisericii, pământul a fost înlocuit cu o carte de blesteme.²² Astfel, influența religioasă asupra probelor s-a manifestat prin cartea de blestem. Aceasta era trimisă de ispravnic protopopului, care o trimitea preotului, care îl chema la biserică pe cel care trebuia să jure și îi citea prevederile cuprinse, avertizându-l asupra consecințelor mărturiei mincinoase.²³

Cărțile de blestem au fost considerate „acte juridice dispozitive emise în perioada veche și premodernă de către înalții prelați ai Bisericii Ortodoxe în chestiuni litigioase, în special în vederea stabilirii hotarelor unei moșii.”²⁴ Acestea erau distincte de cărțile de mărturie, acte juridice probatorii pe baza cărora se redactau dările de seamă constatatorii în diferite pricini de judecată, care au fost catalogate drept „cărți de mărturie sub maledicție arhierescă”,²⁵ atestate în Țara Românească și în Moldova până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Datorită faptului că jurămintele false se înmulțiseră considerabil, la începutul secolului XIX, în Țara Românească este introdusă Condica șireților privind evidențe din cazierul judiciar. Martorii mincinoși care erau trecuți în Condica șireților²⁶ nu mai puteau apărea drept martori în viitor. Aceasta a reprezentat primul registru de tip cazier²⁷ din istoria dreptului românesc.

Prima lege de procedură civilă a României a fost Codul de procedură civilă decretat la 9 septembrie 1865 și pus în aplicare la 1 decembrie al aceluiași an. Putea fi administrat ca probă jurământul judiciar.²⁸ Art. 193 arăta că martorul va rosti după președinte următorul jurământ: „Jur ca voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu”. Mușii și surdo-mușii știutori de carte vor săvârși jurământul scriind formula de mai sus și semnând-o; surzii știutori de carte, vor rosti jurământul. Cei care nu știu să scrie vor jura prin semne cu ajutorul unui tâlmaci care va depune mai întâiu jurământul prevăzut pentru experți. Martorul care fără motiv întemeiat refuza să jure ori să depună mărturia, va fi condamnat, prevedea art. 194, prin încheiere executorie, la amenda de la 500 la 5.000 lei și la despăgubiri față de partea vătămată. Copiii mai mici de 15 ani și cei care din pricina slăbiciunii de minte sunt lipsiți de judecată, pot fi ascultați fără jurământ și fără ca declarațiile lor să aibă tăria unor mărturii, se prevedea în art. 195.

În perioada interbelică, în domeniul procedurii civile a continuat să se aplice Codul din 1864, unificarea legislativă făcându-se prin extinderea dispozițiilor sale și asupra altor provincii românești, cât și prin adoptarea unor legi speciale de unificare legislativă în materie, cea mai importantă fiind cea din 19 mai 1925, privitoare

22 Danciu (2019): p. 108.

23 Cernea, Molcuț (1993): p. 125.

24 Laura Bădescu (2013a): *Mentalități, retorică și imaginar în secolul al XVIII-lea românesc. Cărțile de blestem*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, p. 106.

25 Laura Bădescu (2013b): Observații asupra cărților de mărturie sub maledicție arhierescă în Țara Românească, *Revista de Istorie și Teorie Literară* nr. 1-4/2013, p. 201.

26 Eugen Plugaru (2013): Evoluția dreptului românesc 1700–1923, *NOEMA* nr. 1/2013, p. 160.

27 Bădescu (2013b): p. 206.

28 Dan Țop (2016): *Istoria dreptului și statului românesc*, Editura Zvem, Târgoviște, p. 135.

la unificarea unor dispoziții de procedură civilă și comercială și a competenței judecătoreștilor.²⁹ Legea prevedea după cum urmează:

Art. 23. Când proba admisă consta din ascultarea de martori, partea este obligată să depună lista lor în termenul prevăzut de art. 19, conformându-se în totul și celorlalte dispozițiuni prevăzute de acest text.

Legea pentru organizarea judecătorească din august 1938³⁰ nu a adus nicio modificare cu privire la jurământul pe care îl depunea martorul în fața instanței.

Prin Legea nr. 18/1948³¹ s-au adus modificări Codului de procedură civilă, procedura civilă suferind ulterior anului 1948 modificări succesive, iar în 1959 prin legea de organizarea judecătorească. Aceasta a reformulat jurământul spre a suna după cum urmează:

Art. 193. – Martorul va rosti după președinte următorul jurământ: „Jur că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu.” Muții și surdo-muții știutori de carte vor săvârși jurământul scriind formula de mai sus și semnând-o; surzii știutori de carte, vor rosti jurământul. Cei care nu știu să scrie vor jura prin semne cu ajutorul unui tâlmaci care va depune mai întâiu jurământul prevăzut pentru experți.

Art. 194. – Martorul care fără motiv întemeiat refuză să jure ori să depună mărturia, va fi condamnat, prin încheiere executorie, la amenda de la 500 la 5.000 lei și la despăgubiri față de partea vătămată.

Art. 195. – Copiii mai mici de 15 ani și cei care din pricina slăbiciunii de minte sînt lipsiți de judecată, pot fi ascultați fără jurământ și fără ca declarațiile lor să aibă tăria unor mărturii.

III. JURĂMÂNTUL ÎN CODUL DE PROCEDURĂ CIVILĂ AFLAT ÎN VIGOARE

Codul de procedură civilă, în vigoare de la 15 februarie 2013, prevede în art. 318 alin. 2 că președintele va pune apoi în vedere (înainte de a lua declarația n.n.) martorului îndatorirea de a jura și semnificația jurământului. Potrivit art. 319, alin. (1), înainte de a fi ascultat, martorul depune următorul jurământ: „Jur că voi spune adevărul

29 Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 108 din 19 mai 1925.

30 Constantin Hamangiu (1938): *Codul general al României, vol. XXVI*, Editura Monitorul Oficial, București, p. 1582.

31 Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 35 din 12 februarie 1948, în vigoare de la 1 martie 1948 până la 1 septembrie 2012, fiind abrogată prin Legea nr. 76/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 365 din 30 mai 2012.

și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”. În timpul depunerii jurământului, martorul ține mâna pe cruce sau pe Biblie.

Așadar, legiuitorul pornește cu două prezumții, deduse una din cealaltă: prima, majoritatea românilor sunt creștini și a doua, simbolurile divinității sunt Biblia și crucea, așa că aceștia trebuie să jure pe una dintre cele două.³²

Referirea la divinitate din formula jurământului se schimbă potrivit credinței religioase a martorului, se arată în art. 319 alin. (3).

Martorul fără confesiune va depune [art. 319 alin. (5)] următorul jurământ: „Jur pe onoare și conștiință că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu.” Martorii care din motive de conștiință sau confesiune nu depun jurământul vor rosti [art. 319 alin. (6)] în fața instanței următoarea formulă: „Mă oblig că voi spune adevărul și că nu voi ascunde nimic din ceea ce știu.” Persoanele mute și surdo-mute știutoare de carte vor depune jurământul transcriind formula acestuia și semnând-o; persoanele hipoacuzice vor rosti jurământul, iar cele care nu știu să scrie vor jura prin semne cu ajutorul unui interpret.

Copiii care nu au împlinit vârsta de 14 ani și cei care sunt lipsiți de discernământ în momentul audierii, fără a fi puși sub interdicție, pot fi ascultați, prevede art. 320, fără jurământ, însă instanța le va atrage atenția să spună adevărul și va ține seama, în aprecierea depoziției lor, de situația lor specială.

32 Victor Constantinescu (2020): *Jurământul depus de martori și morala creștină*, www.victorc.org.